

Suomalainen biseksuaalisuus, kokemusten ja mielikuvien politiikkaa

Jenny Kangasvuo

Keskeinen tutkimuskysymykseni koskee biseksuaalisuuden paikkaa suomalaisessa seksuaalikulttuurissa. Tutkimukseni kattaa noin neljänkymmenen vuoden periodin eli samansukupuolisen haureuden rikoslaista poistamisen jälkeisen ajan, toisin sanoen ajan jälkeen vuoden 1971, jonka jälkeen homoseksuaaliset teot ovat olleet rikoslain näkökulmasta sallittuja. Tänä aikana suomalainen yhteiskunta on käynyt läpi monia muutoksia, ja suomalaisen seksuaalikulttuurin muutokset heijastuvat myös biseksuaalisuuden asemassa. Biseksuaalisuuden paikka suomalaisessa seksuaalikulttuurissa onkin siirtynyt ja monistunut: ei ole vain yhtä paikkaa, joka biseksuaalisuudella suomalaisessa seksuaalikulttuurissa voi olla, vaan useita paikkoja, joissa kaikissa biseksuaalisuus näyttää hieman erilaiselta.

Aineistonani on 40 suomalaisen biseksuaalin haastattelut vuosilta 1999, 2005 ja 2009–2010. Nämä haastattelut muodostavat suomalaisia biseksuaaleja käsittelevän pitkittäistutkimuksen. Yhteensä haastatteluja on tehty 52, eli 12 haastateltavaa on haastateltu uudestaan. Lisäksi olen kerännyt aineistokseni seksuaalivähemmistöpoliittisten järjestöjen julkaisuja vuosilta 1969–1994. Pääosin kyse on Setan ja jo edesmenneen Psyke ry:n julkaisuista. Kävin läpi myös pornolehtien vuosikertoja ja hajanumeroita

vuosilta 1972–2006. Valtavirtalehdistöstä olen kerännyt yksittäisiä artikkeleita vuosilta 1993–2012, ja lähilukenuit niitä. Valtavirtalehdistössä biseksuaalisuutta käsiteltiin huomattavasti vähemmän kuin seksuaalivähemmistöjärjestöjen lehdissä ja pornolehdissä.

Biseksuaalisuuteen liitettyjen mielikuvien toistuvuus

Yksi tutkimuskysymyksistäni koski biseksuaalisuuteen liitettyjä mielikuvia, eli kysyin mitä mielikuvia biseksuaalisuuteen kulttuurissamme liitetään. Havaittiin, että kaikissa aineistoissani biseksuaalisuuteen liitettiin samantyyppisiä asioita. Osassa aineistoa nämä asiat torjuttiin ja kiellettiin ja määriteltiin ne kielteisiksi ennakkoluuloiksi, osassa taas näitä mielikuvia toistettiin kriittittä. Haastateltaville yksi keskeinen tapa kuvata biseksuaalisuutta oli listata niitä asioita, jotka eivät heidän mielestään kuuluneet biseksuaalisuuteen ylipäänsä, tai ainakaan heidän biseksuaaliseen kokemukseensa siitä huolimatta, että mielikuvat toistuvasti biseksuaalisuuteen liitetään.

SQS
1–2/2014

75

Lectio
Praecursoria

Jenny
Kangasvuo

Yksi kestävimpiä ja toistuvimpia mielikuvia oli biseksuaalisten ihmisten yliseksuaalisuus. Biseksuaalisuus näyttäytyi varsinkin pornolehtiaineistossa ilmiönä, johon liittyy voimakas, jopa liiallinen seksuaalinen halu, jonka kohde voi olla mikä tahansa – mies, nainen, transsukupuolinen tai transvestiitti, eläin tai esine. Biseksuaalisuus ei määrittynyt pelkästään haluksi eri sukupuoliin, vaan ylitsepursuavaksi seksuaaliseksi haluksi. Tämä mielikuva ei kuitenkaan ollut rajautunut vain pornolehtiin, vaan sitä ilmeni kaikissa aineistoissa. Haastateltaville yliseksuaalisuuden mielikuva näyttäytyi ristiriitaisena. Suurin osa haastateltavista pyrki toistuvasti todistamaan biseksuaalien olevan seksuaaliselta halukkuudeltaan samaa luokkaa kuin ei-biseksuaalienkin, ja korosti käsityksen biseksuaalien yliseksuaalisuudesta olevan vain stereotypia tai ennakkoluulo. Toisaalta jotkut haastateltavat sanoivat yliseksuaalisuuden ennakkoluulon kenties kumpuavan siitä, että heidän mukaansa biseksuaaliksi itsensä nimeävä ihminen on enemmän sinut oman seksuaalisuutensa kanssa kuin heteroksi, lesboksi tai homoksi itsensä nimeävä, joka kieltää itseltään halun joko samaan tai eri sukupuoleen. Toisaalta biseksuaalisuuteen liitetty yliseksuaalisuuden mielikuva saatettiin myös tulkita siten, että ennakkoluulo ei niinkään liity biseksuaalisuuteen, vaan kulttuurin yleiseen seksuaalikielteisyyteen tai seksuaalisuuteen kohdistuvaan ahdistukseen. Tällöin biseksuaalisuus itsessään tulkittiin seksuaalimyönteisyyden merkiksi. Tällaisilla yliseksuaalisuuden luonnehdinnoilla haastateltavat rakensivat positiivista identiteettiä kielteiseksi mielletyn yliseksuaalisuuden mielikuvan kautta.

Kautta koko aineiston biseksuaalisuutta luonnehdittiin myös muoti-ilmiöksi tai trendiksi. Biseksuaalisuus muotina tai trendinä mainitaan aineistossani ensimmäistä kertaa Psyke ry:n *Ysikutonen*-lehdessä ilmestyneessä tarinassa vuonna 1972. Mielikuva on siis hyvin yleinen ja kestävä. Trendiluonteisuuden mielikuvaa toistettiin niin pornolehdissä, valtavirtalehdistössä, seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa kuin haastatteluissakin. Näistä vain haastattelut olivat aineisto, joissa mieliku-

va torjuttiin. Haastateltavat siis kielsivät yksiselitteisesti sen, että heidän biseksuaalisuutensa olisi trendiluonteista, mutta muissa aineistoissa biseksuaalisuuden muodikkautta toisteltiin neljänkymmenen vuoden ajan.

Valtavirtalehdistön julkaisuissa trendiluonteisuutta kommentoitiin sekä sitä vahvistaen että kieltäen, eli mielikuvaa sekä toistettiin, että kyseenalaistettiin samaan aikaan. Biseksuaalisuutta käsittelevien tekstien määrän lisääntyminen 1990-luvulta 2010-luvulle sekä pornolehdissä että valtavirtalehdistössä osoittaa eräänlaista ”trendiluonteisuutta” siinä mielessä, että biseksuaalisuudelle ilmiönä on annettu enemmän tilaa kuin aiempina vuosikymmeninä. Biseksuaalisuuden trendiluonteisuudella onkin kaksi puolta: toisaalta se on biseksuaalisuuteen erottamattomasti liittyvä mielikuva, joka on löydettävissä oman aineiston lisäksi myös kansainvälisistä yhteyksistä; toisaalta taas biseksuaalisuuden käsittelyn yleistyminen suomalaisessa mediassa ja biseksuaaliseksi itsensä nimeävien ihmisten määrän kasvu kertovat tietynlaisesta trendiluonteisuudesta, eli biseksuaalisuuteen kohdistuneesta lisääntyneestä mielenkiinnosta ja mediahuomiosta. Vaikka biseksuaalisuutta sinänsä ei voidakaan määritellä muoti-ilmiöksi tai trendiksi, biseksuaalisuuden käsittelyn tapoja mediassa voidaan kuvata trendinomaisiksi.

Biseksuaalisuus yleisinhimillisenä, kaikkia ihmisiä yhdistävänä ja ihmisen seksuaalisuutta yleisesti luonnehtivana ilmiönä oli myös yksi tärkeä mielikuva, joka biseksuaalisuuteen liitettiin. 1970-luvulla mielikuva oli käytössä sekä seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa että pornolehdissä. Molemmissa biseksuaalisuuden yleisinhimillisyyden mielikuvaa käytettiin tekemään samansukupuolista halua ja tarkemmin homoseksuaalisuutta ja lesboutta hyväksyttävämmäksi ja ymmärrettävämmäksi. Seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa biseksuaalisuuden yleisinhimillisyyden mielikuvan avulla valistettiin ”seksuaalienemmistöä” homoseksuaalisuuden hyväksymisen tärkeydestä

1990-luvulta alkaen biseksuaalisuutta alettiin valtavirtalehdistössä ja pornolehdissä käsitellä myös selittäen ja neutraaliutta tavoitellen. Samalla kun biseksuaalisuutta selitettiin ja pyrittiin kuvaamaan se aivan tavallisena seksuaalisuuden muotona, se jatkuvan selittämisen kautta näyttäytyi silti alati selittämistä vaativana ja monimuotoisena ilmiönä, joka on sisäisesti ristiriitainen. Yhtäaikainen halu sekä miehiin että naisiin esitettiin sekä ilmiönä, joka täytyy hyväksyä, ja jota täytyy suvaita, että ilmiönä, jota on vaikea ymmärtää hetero- tai homoseksuaalisesta halusta käsin. 1990-luvun alusta vielä 2000-luvun puoliväliin biseksuaalisuus esitettiin sekä valtavirtalehdistössä että pornolehdissä uutena ilmiönä, joka on seurausta seksuaalisen vapautumisen etenemisestä. Tällaisena biseksuaalisuus oli sekä myönteinen ja parempaa tulevaisuutta ennustava ilmiö, että ilmiö, joka ei aivan täysin voi olla lukijan ymmärrettävissä.

Biseksuaalisuuteen yleisimmin kaikissa aineistoissa liitetyt mielikuvat olivat siis biseksuaalisuus eräänlaisena seksuaalisen kyltymättömyyden muotona eli yliseksuaalisuutena; biseksuaalisuus muoti-ilmiönä tai trendinä, joka mielikuva on liitetty biseksuaalisuuteen ainakin neljäkymmentä vuotta; biseksuaalisuus yleisinhimillisenä ominaisuutena; sekä biseksuaalisuus monimuotoisena ilmiönä, jota on jatkuvasti selitettävä.

Biseksuaalisen identiteetin mahdollistuminen

Biseksuaalisuuden käsittelyn yleistyminen mediassa on kulkenut samaa matkaa biseksuaalisen identiteetin mahdollistumisen kanssa, mutta ei ole varsinaisesti edeltänyt sitä. Biseksuaaliselle identiteetille ei vielä 1970- ja 1980-luvuilla ollut tilaa tai mahdollisuuksia, vaan biseksuaalisuus näyttäytyi pääasiassa homoseksuaalisuuden alamuotona, johon sisältyy joko tietämättömyys homoseksuaalisen identiteetin mahdollisuudesta tai aktiivinen sen torjuminen. Biseksuaalisuus oli joko kaikkia ihmisiä yhdistävä

seksuaalisuuden pohjavirta tai tunnistamaton seksuaalisuuden potentiaali, joka saattoi aktivoitua hetkellisesti ja aiheuttaa ahdistusta. Ennen 1990-lukua biseksuaalisuus oli ei-identiteetti, termi, jolla saatettiin kuvata seksuaalisia käytäntöjä tai yleistä inhimillistä seksuaalisuutta, mutta jolla ei nähty olevan poliittista ulottuvuutta identiteettinä. Termi sai poliittisen merkityksen vain kiinnittyessään homoseksuaalisuutta ja homoseksuaalista identiteettiä koskevaan keskusteluun.

Biseksuaalisuutta alettiin seksuaalivähemmistöjärjestöjen lehdissä käsitellä enemmän 1990-luvulta alkaen, ja vasta 1990-luvun puolivälistä eteenpäin biseksuaalisuudesta tuli valtavirtalehdistössä käsitelty teema. Myös biseksuaalinen identiteetti seksuaalivähemmistöpoliittisena identiteettinä mahdollistui 1990-luvun alussa, jolloin varsinkin Setan piirissä alkoi olla biseksuaaliksi itsensä nimeäviä toimijoita, jotka puhuivat ja/tai kirjoittivat biseksuaalisuudestaan julkisesti.

Biseksuaalisen identiteetin mahdollistuminen on kuitenkin tarkoittanut myös homo- ja lesboidentiteettien kapeutumista. Siinä missä 1970-luvulla ja vielä 1980-luvullakin homoseksuaalisuus viittasi samansukupuolisen seksuaalisen halun läsnäoloon yksilön halurepertuaarissa sinänsä, 1990-luvulle tultaessa homoseksuaalisuuden käsite alkoi tarkoittaa erisukupuolisen seksuaalisen halun poissulkemista yksilöstä, joka kokee samansukupuolista halua. 1970-luvulla sekä seksuaalivähemmistöjärjestöjen julkaisuissa että pornolehdissä vastakkaisiksi eivät niinkään asettuneet samansukupuolinen ja erisukupuolinen seksuaalinen halu – siis homo- ja heteroseksuaalisuus – vaan normatiiviset elämänvalinnat, kuten avioliitto, ja normin vastaiset elämänvalinnat, kuten samansukupuoliset seksuaaliset käytännöt. Nykyisessä seksuaalikulttuurissa homoseksuaalisuus kuitenkin näyttäytyy monoliittisena, eikä homo- tai lesboidentiteetissä ole tilaa erisukupuoleen kohdistuvalle halulle ilman, että se uhkaa identiteetin eheyttä.

Biseksuaalisen identiteetin olemassaolon ehtona on sellainen kulttuurinen tilanne, jossa seksuaalisen halun ylipäättään katsotaan määrittävän ihmisen olemusta ja olevan ihmisen itseymmärryksen kannalta oleellista. Homoseksuaalinen identiteetti on mahdollistunut Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Varhaisessa seksuaalivähemmistöpolitiikassa biseksuaalisuuden käsitteen tärkein rooli oli homoseksuaalisuuden legitimoinnissa, sillä jos kaikissa ihmisissä on homoseksuaalisia piirteitä, eli toisin sanoen jos ihminen on perusluonteeltaan biseksuaalinen, homoseksuaalisuuden tuomitseminen tarkoittaisi samalla ihmisyyden tuomitsemista sinällään.

Biseksuaalisuus onkin toiminut 1970-luvulta lähtien samansukupuolisen halun selityksenä ja oikeuttajana. Se on legitimoinut homoseksuaalisuutta ja homoseksuaalista identiteettiä sellaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa samansukupuolinen halu on näyttäytynyt pääasiassa torjuttavana ja uhkaavana. Biseksuaalisuuden kautta homoseksuaalisuus on tehty ymmärrettäväksi – jos biseksuaalisuus yhdistää kaikkia ihmisiä, se osoittaa homo- ja heteroseksuaalisuuden samanlakaisuuden suhteessa seksuaaliseen haluun sinänsä. Ennen eriytymistään omaksi identiteettikategoriakseen biseksuaalisuus toimi siltana homo- ja heteroseksuaalisiksi kuvattujen erillisten väestönosien, eli seksuaalisen vähemmistön ja seksuaalisen enemmistön, välillä. Jos jokaisessa seksuaalisen enemmistön jäsenessä on pisara biseksuaalisuutta, kellään ei ole oikeutta tuomita samansukupuolista halua.

Vielä sen jälkeen, kun 1990-luvulta alkaen biseksuaalisuudesta itsestään on tullut erillinen seksuaalikategoriansa ja seksuaalinen identiteettinsä, biseksuaalisuus näyttääytyy vähemmän olemuksellisena ja enemmän nautintoa kohti suuntautuvampana kuin homo- ja ja lesboidentiteetit, normatiivisesta heteroseksuaalisesta identiteetistä puhumattakaan. Tällaisena se on omiaan viihdyttämään ja kiihdyttämään erilaisia yleisöjä, käsiteltiin biseksuaalisuutta sitten valtavirtamediassa tai pornossa.

Olen tutkimuksessani jäljittänyt biseksuaalisuuden paikkaa suomalaisessa seksuaalikulttuurissa. Biseksuaalisuus on termi, joka on tullut saavutettavammaksi identiteettitermiksi tutkimukseni käsittämän ajanjakson aikana. Biseksuaalisuus lupaa kantajalleen ja käyttäjälleen erilaisia asioita. Kantajalleen, siis biseksuaaliksi itsensä nimeävälle ihmiselle, biseksuaalisuus tarjoaa täsmällisen termin, jolla kuvata omaa samaan ja eri sukupuoliin kohdistuvaa seksuaalista haluaan ja mahdollisuuden määrittellä itsensä biseksuaalisuuteen liitettyjen ihanteiden, kuten vapauden kautta. Biseksuaalisuuden termillä voi kiinnittyä seksuaalivähemmistöpoliittiseen toimintaan ja diskursseihin, joiden avulla yhteiskuntaa voi pyrkiä muuttamaan paitsi biseksuaalisuutta hyväksyvämpään suuntaan, myös seksuaalista joustavuutta hyväksyvämpään suuntaan. Biseksuaalisuuden termin käyttäjälle termi tarjoaa mahdollisuuden kutkutua ja valistaa lukijaa. Biseksuaalisuuden termi kuvaa pääsyä kahden eri kategorian nautintoihin – siis homo- ja heteroseksuaalisen. Biseksuaalisuuteen liitetyt seksuaalisen vapauden mahdollisuuden mielikuvat eivät lakkaa kiehtomasta sen enempää minua, muita itsensä biseksuaalisiksi määrittäviä ihmisiä kuin suomalaisia yleisöjäkään.

FT Jenny Kangasvuon kulttuuri antropologian alaan kuuluva väitöskirja *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot* tarkastettiin Oulun yliopistossa 8.11.2014. Vastaväittäjänä toimi professori Laura Stark Jyväskylän yliopistosta ja kustoksena dosentti Taina Kinnunen Itä-Suomen yliopistosta.